

TABIAT UNSURLARINING ALISHER NAVOIY LIRIKASIDAGI
FALSAFIY VA ESTETIK TALQINI

Shaxnoza JUMANOVA
Qo'qon universiteti dotsenti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14803756>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiy lirikasida tabiat unsurlarining falsafiy va estetik talqini o'rganilgan. Shoirning g'azallarida uchraydigan quyosh, oy, yulduz, suv, gul va boshqa tabiat unsurlarining ramziy ma'nolari tahlil qilinib, ular orqali inson hayoti, umrning o'tkinchiligi, sevgi va armon kabi mavzulardagi falsafiy qarashlar yoritilgan. Navoiy tabiat tasvirini nafaqat tashqi go'zallikni ifodalash vositasi sifatida, balki chuqur ma'naviy va ruhiy kechinmalarni aks ettirishda ham qo'llaganligi ko'rsatib berilgan. Bundan tashqari shoir ijodida tabiat unsurlarining estetik qiymati va ularning badiiy obrazlilikni boyitishdagi o'rni, Navoiy lirikasining inson va tabiat o'rtasidagi falsafiy uyg'unlikni poetik usulda ifodalashdagi noyob xususiyatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, tabiat unsurlari, lirika, falsafiy talqin, estetik ifoda, badiiy tasvir, poetik uyg'unlik.

Abstract: This article studies the philosophical and aesthetic interpretation of the elements of nature in the lyrics of Alisher Navoi. The symbolic meanings of the sun, moon, stars, water, flowers and other elements of nature found in the poet's ghazals are analyzed, and through them philosophical views on such topics as human life, the transience of life, love and desire are illuminated. It is shown that Navoi used the image of nature not only as a means of expressing external beauty, but also to reflect deep spiritual and spiritual experiences. In addition, the aesthetic value of the elements of nature in the poet's work and their role in enriching artistic imagery, the unique features of Navoi's lyrics in expressing the philosophical harmony between man and nature in a poetic way are revealed.

Keywords: Alisher Navoi, elements of nature, lyrics, philosophical interpretation, aesthetic expression, artistic image, poetic harmony.

Аннотация: В статье рассматривается философско-эстетическая интерпретация стихий природы в лирике Алишера Навои. Анализируются символические значения солнца, луны, звезд, воды, цветов и других природных элементов, встречающиеся в газелях поэта, и через них раскрываются философские взгляды на такие темы, как человеческая жизнь, быстротечность жизни, любовь и желание. освещенный. Показано, что Навои использовал образ природы не только как средство выражения внешней красоты, но и для отражения глубоких духовных и душевных переживаний. Кроме того, в творчестве поэта раскрывается эстетическая ценность стихий природы, их роль в обогащении художественной образности, а также своеобразие лирики Навои в поэтическом выражении философской гармонии человека и природы.

Ключевые слова: Алишер Навои, стихии природы, лирика, философская интерпретация, эстетическое выражение, художественный образ, поэтическая гармония.

Alisher Navoiy ijodi o'zining chuqur falsafiy mazmuni, nozik estetik didi va betakror badiiy tasvirlari bilan o'zbek adabiyoti va dunyo madaniyatida alohida o'rin egallaydi. Shoir g'azallarida inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlik, tabiat unsurlarining

ALISHER NAVOIY ADABIY VA ILMIY MEROSINI O'RGANISH MASALALARI

xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ramziy va estetik ifodasi yuksak mahorat bilan aks ettirilgan. Navoiy tabiatni faqat tashqi manzara sifatida tasvirlash bilan cheklanmay, balki uni inson hayoti va ichki kechinmalari bilan chambarchas bog'liq holda ifoda etadi.

Navoiyshunos olim Aftondil Erkinov o'zining "Navoiy – peyzaj ustasi" nomli tadqiqotida Navoiyning peyzaj yaratish mahoratini "Saddi Iskandariy" dostoni misolida ochib bergan [1]. Muallif asarni "qish tasviri", "bahor manzarasi", "Hindiston. Nigor o'rmonzori", "Okeanga sayohat" kabi to'rtta tasnifga bo'lib, Navoiy qo'llagan peyzajlarning asarning g'oyaviy mazmunida tutgan ahamiyati va shoirning tabiat tasviri sohasidagi mahoratini tadqiq etgan. Navoiyning dostonlarida muayyan hududlarning tabiati tasvirini ham uchratamiz. Alisher Navoiy asarlarida tabiat va jamiyat munosabati muhim o'rin tutadi. Shoirning "qish va bahor tasvirida murakkab qurilishdagi baytlar uchraydi. Mavjud murakkab she'riy usullar Navoiyning she'riy mahoratining yuksakligini namoyon qilishga xizmat etadilar" [1,61]. Navoiy tabiat go'zalligini bequsur va poetik nazokat bilan qalamga oladi. Chunki "tabiatning chiroyli ko'rinishlari shaxsga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va shuning o'ziyoq jamiyat taraqqiyotida ma'lum rol o'ynaydi" [2,212].

"Dunyoning, inson umrining, go'zallikning mohiyatini anglash istagida tug'ilgan Navoiy g'azallarida ham tabiat – sirlar, istagu imkonlar makoni. Ayniqsa, Olamni Haqning tajallisi deb anglagan, falsafiy mushohada etgan shoir borliqni ruhiyatiga – ijodiy niyatiga uyg'unlashtirib tasvirlar ekan, she'riyatning eng yuksak, teran ma'volariga ko'tariladi. Ayniqsa, manzaralar ifodasi bilan uyg'unlashib ketgan g'azallarida tabiatda mavjud hech bir narsa, inson aqli bilan anglash mumkin bo'lgan voqea – hodisa uning nigohidan, nazaridan chetda qolmagan desak mubolag'a bo'lmaydi. Koinotning eng ulkan jismlari – quyosh, oy, sayyoralar, burjlardan eng mayda zarragacha, kamalakning jilosi-yu endi unib chiqayotgan maysa ustida titrab turgan shudringga qadar – hamma-hammasi shoir qalamida yangidan hayot topadi" [3,137].

Alisher Navoiy g'azallarida ham tabiatning go'zal tasviri bilan birga har bir tasvir negizida yashiringan ramzni ko'rishimiz mumkin. Bu ramzlar bevosita tasavvuf bilan bog'liq bo'lib, deyarli har bir tasvir metaforik xususiyatga ega hisoblanadi. Muallif o'zi qo'llagan tabiat unsurlarini shunchaki ishlatmaydi, ularga ma'lum bir ma'noni yuklab, tasvirni kodlashtiradi. Shu jihatdan Navoiy poeziyasi tilsimlangan g'orga o'xshaydi. Bu g'or tashqi tomondan qaralganda ham bag'oyat go'zal ko'rinadi, tilsimni ochib ichkariga kirilganda xazina yashiringanligini ko'rish mumkin.

Navoiyning birgina "G'unchayi xandon bila husnung guli xurram bahor" deb boshlanuvchi g'azalida tabiat tasviri unsurlari lirik qahramonning ichki tuyg'ulari

ALISHER NAVOIY ADABIY VA ILMIY MEROSINI O'RGANISH MASALALARI

xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ifodasiga va axloqiy qarashlari ifodasiga xizmat qilgan: yorning go'zal chehrasi bahorga, lablari ustidagi mayin tuklar maysaga, oshiqning ohu nolalari bahorgi yel-yog'inga, chehrasi bahor faslida ham sarg'aygan bargga tashbeh qilinadi. G'azal maqta'sida tabiat go'zalligi ya'ni bahor fasli va tabiiy go'zallik – insonning yoshligidagi ko'rki va jamolidan ham go'zalroq, xazon bilmas boshqa chin bahor borligi haqida so'z boradi. Bu – xulq bahori. Go'zal xulq egasining suhbat va diydoridan ko'ngillar yashnaydi. Navoiy ko'tarinki ruh bilan g'azalni yakunlaydi: Agar bahorda surati-yu siyrati go'zal yor diydori nasib etsa, bundan ortiq baxt bormi?

Ey Navoiy, chin bahor erkin bu yoxud ko'rguzur,

Bog'i xulqidin ulusqa dovari a'zam bahor.

Boshqa bir g'azalida esa tabiat tasviri unsurlari falsafiy g'oyani ifodalaydi:

Ko'ngullar toza-toza dog'ila qon ichra aylang'an,

Ko'rarsen loladin gah-gah guzar qilsang bahor anda.

Giyoh ermaski ishq ahli shahidi bag'rig'a qong'on,

Bo'luptur barcha zahrolud nishtar oshkor anda [4.59].

Shoir dastlabki baytda agar bahor fasli lola sayriga chiqmoqchi bo'lsang, bu shaharda ko'ngillarning qon bo'lib, yangi-yangi dog'lar paydo qilganini ko'rish mumkinligini aytadi. Keyingi baytda bu shahardagi o'simlik va maysalar ishq yo'lida shahid ketganlarning qonidan suv ichib, har bir tikoni zaharli nashtarga aylanganini bayon etadi. Ushbu ikki baytdan ko'rinib turibdiki, zohiran qaraganda shoir noma'lum makonni tasvirlamoqda. Lekin g'azal botinida “fano shahri” nazarda tutilgan. Shu jihatdan Navoiy tasvirlagan tabiat tasvirlarining aksari tasavvufiy ma'noga xizmat qilgan.

Navoiy g'azallarida tabiat tasviri unsurlari she'riy san'atlarni hosil qilishda, ma'noni kuchaytirishda, badiiylikni oshirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Tabiat unsurlari – quyosh, oy, yulduzlar, suv, gul va boshqa obrazlar Navoiy lirikasida nafaqat go'zallik, balki chuqur falsafiy ma'nolarni ham o'zida mujassamlashtiradi. Ushbu unsurlar orqali shoir vaqtning o'tkinchiligi, hayotning ma'nosi, sevgi va armon kabi mavzularni poetik ifodalaydi. Shu jihatdan, tabiat tasvirlari Navoiy she'riyatining estetik boyligini ochib beruvchi muhim omil hisoblanadi.

Shoir o'z g'azallarida tabiatni nafaqat tashqi go'zallik manbai, balki chuqur ma'naviy mazmun ifodalovchi vosita sifatida tasvirlagan. Tabiat tasvirlari uning lirikasida insonning ichki kechinmalari, hayot va vaqt haqidagi falsafiy qarashlari bilan uzviy bog'liq.

Navoiy g'azallarida quyosh va oy obrazlari yuksak ma'no va ahamiyatga ega. Quyosh odatda hayot, yangilanish va yorug'likning timsoli sifatida tasvirlanadi. Shoir

ALISHER NAVOIY ADABIY VA ILMIY MEROSINI O'RGANISH MASALALARI

xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

quyoshning botishi orqali umrning o'tkinchiligi, vaqtning cheksiz oqimi haqida falsafiy xulosa qiladi. Oy esa tinchlik, ma'rifat va sevgi ramzi sifatida aks etadi. Oy bilan bog'liq tasvirlar inson qalbidagi orzu va armonlarni ifodalashda muhim rol o'ynaydi:

*Bodadek chehrang quyosh, mahv bo'ldi o'ylarim,
Mah husi aylab ziyolig', muncha o'tmas devoning* [5.112].

Bu baytda quyosh inson hayotining yorqin damlarini ifodalasa, oy esa armonli kechinmalarni ramziy ifoda qiladi.

Navoiy lirikasida yulduz obrazlari yorug'lik va yo'l-yo'riq ramzi sifatida namoyon bo'ladi. Yulduzlar insonning uzoq maqsadlari, umidlari va o'ziga bo'lgan ishonchini aks ettiradi. Shu bilan birga, yulduzlar inson hayotining cheksiz imkoniyatlarini ham tasvirlaydi. Shoir yulduzlarni sevgi va sadoqat timsoli sifatida ham ko'rsatadi:

*Yulduzlar qatori zohir, izhor aylab ko'ngil,
Ul ma'shuq yuzin ko'rsa, yetgay qadar saxov* [5].

Suv va daryo Navoiy lirikasida hayotning oqimi va poklik ramzi sifatida tez-tez uchraydi. Shoir suvning cheksiz oqimi orqali vaqtning o'tkinchiligi va inson hayotining qisqaligi haqidagi falsafiy qarashlarini ifodalaydi. Suv, shuningdek, ma'naviy poklik va ruhiy yangilanish timsoli sifatida ham talqin qilinadi:

Navoiy g'azallarida gul va bog' obrazlari sevgi va go'zallikning yuksak timsoli sifatida tasvirlanadi. Gul tasviri ko'pincha yor go'zalligi, inson tuyg'ularining nozikligini ifodalashda ishlatiladi. Bog' esa dunyoning go'zalligi va hayotdagi armonlarni aks ettiradi. Shoir gulning so'lishi orqali hayotning o'tkinchiligi va go'zallikning vaqtinchaligi haqidagi falsafiy xulosalar chiqaradi:

*Gul uzra xazon tushar, ba'd go'zal rangi o'chgay,
Hayot bog'i ham har damda gard ko'rsatgay yuzang.*

Gul va bog'ning tasviri shoir lirikasiga beqiyos estetik boylik baxsh etib, inson tuyg'ularining badiiy tasvirini yanada teranlashtiradi.

Navoiy ijodida tabiat unsurlari va inson hayoti bir-biridan ajralmas tarzda ifodalanadi. Tabiat tasvirlari orqali shoir insonning ichki kechinmalari va hayot haqidagi falsafiy mushohadalarini uyg'unlashtiradi. Bu uyg'unlik Navoiy she'riyatining o'ziga xos jozibadorligini ta'minlaydi va tabiat unsurlariga yangicha nazar bilan qarashga undaydi.

Alisher Navoiy lirik merosi tabiat unsurlarini falsafiy va estetik talqin qilishda chuqur mazmun va keng qamrovga ega. Shoir tabiatni nafaqat tashqi go'zallik sifatida, balki inson qalbi, jamiyat va butun olam qonuniyatlarini anglash vositasi

ALISHER NAVOIY ADABIY VA ILMIY MEROSINI O'RGANISH MASALALARI

xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

sifatida tasvirlaydi. Uning asarlarida quyosh, oy, yulduzlar, gul va daraxt kabi unsurlar ramziy ma'no kasb etib, insonning ichki dunyosi bilan uyg'unlashadi.

Navoiy tabiat orqali inson ruhiyatini tasvirlar ekan, hayotning o'tkinchiligi, tabiatning boqiyliigi, mehr-oqibat, sevgi va saxovat kabi falsafiy tushunchalarni badiiy yuksaklikda ifodalaydi. Shoirning estetika va falsafaga bo'lgan yondashuvi, tabiatning go'zalligi orqali komillik va poklikka intilish tamoyillarini ko'rsatadi. Bu esa nafaqat o'z davrining, balki bugungi zamonning ham ma'naviy qadriyatlarini boyitishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, Navoiy lirikasi tabiat unsurlari va insoniy tuyg'ularni birlashtiruvchi, falsafiy mulohaza va estetik go'zallikni mujassam etuvchi noyob merosdir. Ushbu talqin zamonaviy o'quvchiga ham nafasat va hikmat manbai bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

(Использованная литература / References):

1. Эркинов А. Навоий – пейзаж устаси. – Тошкент: Фан, 1988
2. Зотов И. Человек и природа в “Русском лесе”. – Большой мир. – Москва, 1972.
3. Муллахўжаева К. Алишер Навоий ғазалиётда тасаввуфий тимсол ва бадий санъатлар уйғунлиги. – Тошкент: Akademyashr, 2019
4. Алишер Навоий. Тўла асарлар тўплами. – Тошкент: *Фафур Фулом номидаги НМИУ*, 2011
5. Alisher Navoiy. Farhod va Shirin. Toshkent. 1968
6. J Shahnoza. (2023). Peyzaj orqali milliylikni namoyon bo'lish shakllari. Xorazm Ma'mun Akademiyasi Axborotnomasi 5 (4), 61-67
7. Джуманова, Ш. (2023). Ijtimoiy-psixologik motivni anglatishda peyzajning o'rni. Ijtimoiy-gumanitar fanlarining dolzarb muammolari, 3(12/2).